

PŘEHLED VÝZKUMŮ

51

Brno 2010

PŘEHLED VÝZKUMŮ

Recenzovaný časopis *Peer-reviewed journal*

Ročník 51
Volume 51

Číslo 1–2
Issue 1–2

Předseda redakční rady
Head of editorial board

Pavel Kouřil

Redakční rada
Editorial Board

Herwig Friesinger, Václav Furmánek, Janusz K. Kozłowski,
Alexander Ruttikay, Jiří A. Svoboda, Jaroslav Tejral, Ladislav Veliačik

Odpovědný redaktor
Editor in chief

Petr Škrdla

Výkonná redakce
Assistant Editors

Soňa Klanicová, Marián Mazuch, Ladislav Nejman, Olga Lečbychová,
Rudolf Procházka, Jiří Juchelka, Lubomír Šebela

Technická redakce, sazba
Executive Editors, Typography

Pavel Jansa, Ondřej Mlejnek

Software
Software

Spencer Kimball, Peter Mattis, GIMP Development Team 2008: GNU
Image Manipulation Program, 2.6.1
GRASS Development Team 2008: Geographic Resources Analysis
Support System, 6.3.0
Kolektiv autorů 2008: Inkscape, 0.46
Kolektiv autorů 2005: L^AT_EX 2_ε

Fotografie na obálce
Cover Photography

Bronzové artefakty nalezené v depotech na hradišti „Tabulová hora“
u Klentnice. Srov. studii A. Navrátila. Foto J. Špaček.
*A foto of bronze artifacts found in hoards in the hill fort „Tabulová
hora“ near Klentnice. See the study of A. Navrátil. Photo by J. Špaček.*

Adresa redakce
Adress

Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Královopolská 147
612 00 Brno
E-mail: pv@iabrno.cz

Webové stránky s pokyny pro autory: <http://www.iabrno.cz/pv>

ISSN 1211-7250

MK ČR E 18648

Vydáno v Brně roku 2010

Copyright ©2010 Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. and the authors.

PROBLÉM INTERPRETACE VZÁJEMNÉHO VZTAHU SÍDLIŠTNÍCH A POHŘEBNÍCH KOMPONENT V PROSTORU MIKULČICKÉ RANĚSTŘEDOVÉKÉ AGLOMERACE

PROBLEMS OF THE INTERPRETATION OF MUTUAL RELATIONS BETWEEN SETTLEMENT AND FUNERAL COMPONENTS IN THE AREA OF EARLY MEDIEVAL AGGLOMERATION IN MIKULČICE

Marek Hladík, Marian Mazuch

Abstract

Authors draw attention to certain problems which should not be missed especially concerning the last step of archaeological methodology i.e. in attempting to interpret discovered archaeological sources with respect to a living culture, i.e. a historical society. This article outlines several possibilities that may explain the so-called burials in settlement contexts. All of the examples discussed were encountered in the area of Mikulčice—a Great Moravian power centre. The authors also introduce several possible interpretations of these field situations with respect to the living culture. They consider (similarly to other researchers) the possibilities and difficulties of chronological, social, economic, political as well as symbolic interpretations of material sources. In concluding this work, the authors emphasize that all examples discussed, point to the necessity of carefully distinguishing between archaeological and empirical facts on the one hand, and cultural facts that are not available to archaeologists, on the other hand. In light of the proposed conclusions, the revision of „old“ excavations in the area of early Medieval fortified agglomeration Mikulčice-Valy demonstrates the need for acquiring new data of a quality matching the current methodological requirements.

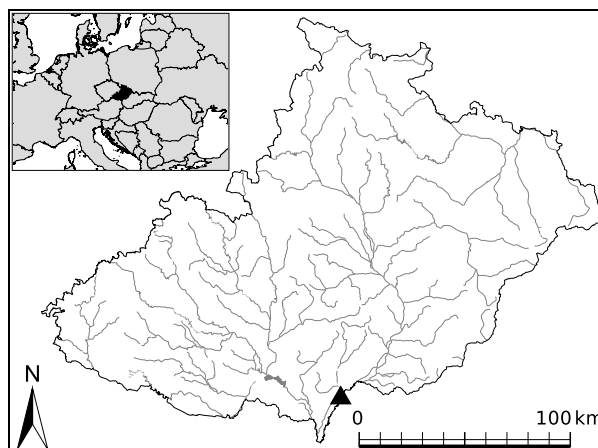
Keywords

Early Middle Ages, downfall of Great Moravia, Mikulčice stronghold, burials and settlements, stratigraphic sequences, methods

1. Úvod

Interpretaci vývoje osídlení v areálech opevněných raněstředověkých aglomerací můžeme bez větších diskusí označit za jeden ze základů při tvorbě věrohodného obrazu minulosti v čase existence těchto opevněných bodů v prostředí živé kultury. V posledních letech jsme na mikulčické expozituře Archeologického ústavu AV ČR Brno, v. v. i., věnovali zvýšenou pozornost výzkumu sídelního vývoje v podhradí mikulčické aglomerace (Poláček, Mazuch, Hladík, Bartošková 2007; Hladík, Mazuch, Poláček 2008). Osídlení v jednotlivých areálech podhradí vykazuje určité specifické charakteristiky. Pozorujeme však i jevy společné pro více areálů. Cílem této práce je upozornit na některé problémy, které nemůžeme opomenout především v posledním kroku archeologické metody, tedy při snaze o interpretaci odkrytých archeologických pramenů v rovině živé kultury, historické společnosti (viz Neustupný 2007, 21).

V následujícím textu stručně představíme některé náleзовé situace, se kterými se setkáváme při výzkumu v prostoru mikulčické raněstředověké aglomerace. Konkrétní příklady budeme směřovat spíše k obecné metodologické rovině. Naším cílem je zamyslet se (podobně jako jiní badatelé) nad možnostmi a úskalími chronologické, sociální, ekonomické, politické aj. symbolické interpretace hmotných pramenů (viz např. Wolf 2008, 127–135). V práci se nesnažíme o vyčerpávající vyhledávání analogických náleзовých situací z časově a kulturně blízkého prostředí. Důležité je podle našeho názoru především to,

Obr. 1. Vyznačení studované lokality na mapě Moravy.
Fig. 1. Location of the studied site on the map of Moravia.

že všechny příklady, na základě kterých chceme poukázat na určitou „antropologickou krátkozrakost archeologie“, jak řekl O. Wolf, pocházejí z výzkumů jedné z nejvýznamnějších raněstředověkých opevněných aglomerací střední Evropy. A právě vyhledávání analogických náleзовých situací v prostoru chronologicky a funkčně podobně interpretovaných mocenských center a jejich komparaci, stejně jako naopak i zjištění případné absence takových situací, považujeme za stěžejní při dalším hledání odpovědí na níže položené otázky.

Předkládaným příspěvkem, jenž byl přednesen na konferenci "Hroby na sídlištích" v Hradci Králové, konané 16.–17. 2. 2010, bychom chtěli poukázat na všechny eventuality, které mohou být spojeny s tzv. pohřbíváním v sídlištních situacích. Jak bylo zmíněno výše, jedná se o příklady, se kterými se lze setkat v prostoru velkomoravského mocenského centra Mikulčice–Valy. Pokládáme za nutné pokusit se o předložení všech interpretací, jež se v těchto konkrétních případech nabízejí a které poněkud relativizují někdy v archeologii jakoby automaticky přijímané závěry. Nepůjde o detailní archeologické vyhodnocení konkrétních nálezových situací či jednotlivých jevů. Úkolem tohoto textu by mělo být poukázání na problémovost užívání jednoduchých zaběhnutých interpretací a konstrukcí modelů, které nepřihlížejí k faktům, vycházejícím z dokladů, prokázaných stratigrafickým rozbořením archeologických terénních situací, popř. nejsou činněny za neustálého uvědomování si vypořádacích hranic našeho oboru.

Některým jevům zaznamenávaným archeologickými metodami totiž často přiřazujeme chování živé kultury, aniž máme jistotu, jak v tom kterém konkrétním případě jednala příslušná sociální skupina. V mnoha případech, a v tom spočívá jedno ze zásadních úskalí (nejen) archeologie, tuto jistotu nezískáme nikdy, přestože při řešení daného problému použijeme relevantní, či dokonce třeba i ideální metody nebo techniky.

Přítomnost hrobů na sídlištích v raném středověku je nejčastěji interpretována jako kulturně sociální projev; od prostého obecného konstatování až po blíže nedoložené (nedoložitelné?) a poněkud odvážné tvrzení, že pohřby na velkomoravských sídlištích představují jedince "z rizikových skupin" tehdejší společnosti (Hanuliak 2004, 60). Na mikulčickém hradišti, v prokazatelně velkomoravských kontextech, lze tento jev sledovat v několika odlišných rovinách. Každá z nich je z hlediska poznání možností interpretace zmiňovaného jevu klíčová, neboť podle našeho názoru všechny opět poukazují na složitost vyhodnocování archeologických pramenů a na ošidnost zjednodušených či obecných výkladů některých aspektů živé kultury při snaze o konstrukci kulturních vzorců chování lidí v dávno zaniklých komunitách nebo při konstrukci obrazů minulé skutečnosti.

2. Tzv. neregulérní (nestandardní) hroby v různých sídelních situacích velkomoravského mocenského centra

Projevy vztahů sídlištních a pohřebních komponent na mikulčickém hradišti lze rozdělit na dva hlavní okruhy problému, z nichž první, existence tzv. neregulérních či nestandardních hrobů v různých sídelních situacích velkomoravského mocenského centra, se dále dělí na tři dílčí jevy:

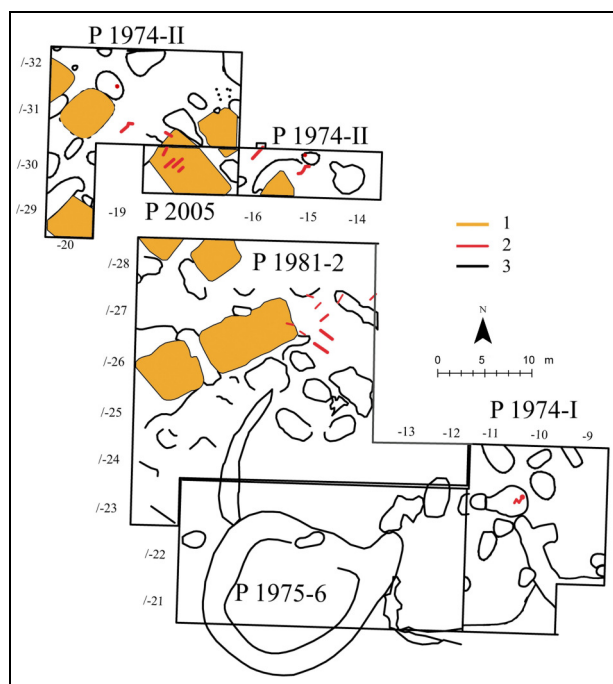
- nestandardní pohřby v sídlištních situacích v nejmladším (zánikovém) horizontu hradiště
- otázka stratigraficky nejmladších hrobů v prostoru regulérních velkomoravských kostelních pohřebišť či na jejich okrajích
- kosterní pozůstatky v prostoru opevnění

Nestandardní "hroby" definujeme jako nepietní pohřby (poloha kostry, stratigrafické umístění, např. v zahloubených jámách), popř. pohřby se znaky pietního zacházení se zemřelým, ale fakticky bez přítomnosti hrobových jam. Typická je extrémní mělkost pohřbů, kostry často leží prakticky v zánikovém horizontu sídliště (v destrukci domů, detailní stratigrafie ukazuje, že těla byla zřejmě jen minimálně přihrnuta, viz dále). Tyto pohřby jsou nejčastěji charakteristické absencí inventáře, popř. jsou provázeny maximálně pouze běžnými osobními předměty, resp. předměty denní potřeby (např. nože apod.). Jejich existenci je možno vysvětlit v podstatě třemi nabízejícími se způsoby:

- sociálně kulturní jev
- doklad katastrofy – násilného útoku na fungující mocenské centrum
- archeologický projev hrobů velkomoravského vývoje, tedy v podstatě mladohradištních hrobů

2.1 Pohřby na sídlištích v nejmladším (zánikovém) horizontu

Nejvýmluvnějším příkladem takovýchto neregulérních hrobů, rozsetých bez zjevné pravidelnosti (co do způsobu uložení i orientace) v jednoznačně sídlištním areálu, je nejspíše archeologická situace v severním podhradí mikulčické velkomoravské aglomerace. V tomto prostoru se rozkládá otevřené sídliště, charakteristické přítomností jílových podlahových úprav nadzemních domů (nejspíše srubů) a prokazatelných dokladů specializované řemeslné výroby. Zmiňované podlahové úpravy byly budovány přímo na tehdejší – z hlediska lidských aktivit – intaktním terénu. Výzkumy tohoto areálu nezachytily žádné starší osídlení, sídliště nebylo narušeno mladšími zásahy ani orbou. Nenacházejí se zde tudíž mocná kulturní souvrství, jež jsou známa z mikulčické akropole nebo opevněného předhradí. Pozoruhodná je i absence superpozic jednotlivých sídlištních objektů, svědčící pro nepřítomnost příliš dlouhý časový úsek trvání tohoto sídliště. Zřetelný je zánikový horizont se stopami požáru a především zemřelí, pochovávaní bez hrobových jam na úrovni tehdejšího pochůzného terénu, resp. v destrukčním horizontu, dokonce přímo na podlahách domů (na ploše P 2005, B 1984–88; předběžně Hladík, Mazuch, Poláček 2008, podrobněji k tomuto sídlišti Mazuch v tisku a). Jedná se jak o nepietně uložené kostry, tak o jedince pohřbené rituálně, ovšem s rozdílnou orientací a bez přítomnosti hrobových jam. Jde tedy o absenci regulérních hrobů. Celkově bylo ve výzkumech severního podhradí odkryto 22 takových pohřbů (plocha P1974 I (1 hrob), P1974-II (6), P1981-82 (9), B1984-88 (2) a P2005 (4), viz obr. 2 – vyjma hrobů ze vzdálené plochy B 1984-88). Podíl prokopené plochy oproti celkové zasídlené ploše v areálu severního podhradí je přitom pouze asi 5–6% (Poláček, Mazuch, Baxa 2006, 626, 631). Počet podobných pohřbů tak může teoreticky dosáhnout desítek až několika stovek. Na základě hmotné náplně a nálezové situace, která ukazuje náhlý zánik osídlení a zároveň absenci dokladů

Obr. 2. Mikulčice-Valy, areál severního podhradí. Celková situace v jižní části sídliště. Legenda: 1 – jílové podlahové úpravy, 2 – lokalizace zemřelých jedinců v zánikovém horizontu sídliště, 3 – sídlištní objekty.

Fig. 2. Mikulčice-Valy, area of the northern suburbium. Overall situation in southern part of a settlement. Legend: 1 – Clay floor of houses, 2 – Location of burials in destruction horizon of the settlement, 3 – Settlement features.

dalšího vývoje tohoto areálu, jsou tyto stopy úspěšného útoku na mikulčické hradiště vztaženy ke kritickému období zániku velkomoravské říše na počátku 10. stol., konkrétně k možnosti ničujícího nájezdu staromadžarských hord na centrum velkomoravského státu v jižním Pomoraví (k této hypotéze souhrn dokladů viz Kouřil 2003; 2008, Mazuch 2009; v tisku b).

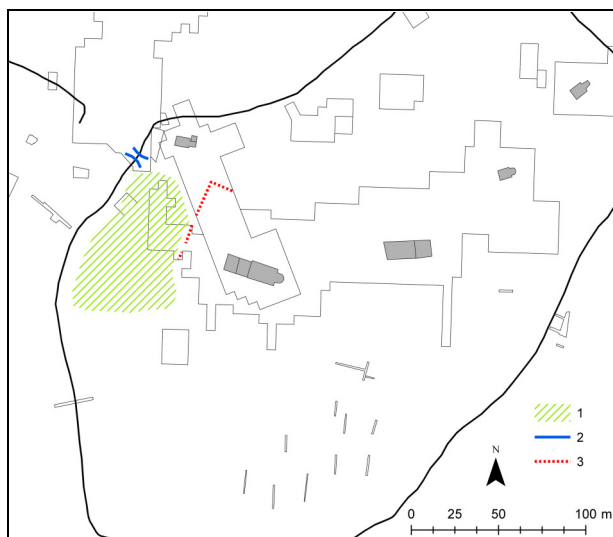
2.2 Otázka stratigraficky nejmladších hrobů v prostoru regulérních velkomoravských kostelních pohřebišť či na jejich okrajích

Ještě komplikovanější interpretační problém než předešlé příklady představuje odlišení podobných neregulérních či chvatných pohřbů jako odrazu násilného útoku na hradiště, v případě, pokud by byly situovány do prostoru stávajících, v té době bezpochyby "funkčních" regulérních přikostelních pohřebišť. Některá těla mohla být přirozeně uložena jak přímo v místech, kde došlo k neštěstí (viz příklad severního podhradí nebo dále v případě situace širšího okolí severozápadní brány), tak ovšem i v místech zavedených pohřebišť. Tyto pohřby, jestliže dosud nedisponujeme adekvátními archeologickými vyhodnoceními jednotlivých mikulčických pohřebišť na základě stratigrafie (což je bohužel až na výjimky realitou), nejsou odlišeny od hrobů "standardních". Pokud většina z nich neponese hrobovou výbavu, nepůjdou přirozeně odlišit od případných hrobů z mladšího období, tedy od hrobů mladohradištních. Dosud mohlo být na takové hroby automaticky nahlíženo právě jako na do-

klady přirozeného kontinuálního povelkomoravského vývoje na lokalitě. Přítomnost podobných hrobů přítom může být odrazem jednorázové události, již lze v případě hrobů jen obtížně rozpoznat. Podle našeho názoru jsou však doklady tzv. povelkomoravského vývoje, dokonce i doklady již "klasického" mladohradištního osídlení lokality (Poláček 1999) v podstatě sporadické a co do objemu i intenzity tedy absolutně nesrovnatelné s osídlením velkomoravským. Případné mladohradištní kostry by snad mohly být odlišitelné od obětí předpokládaného ničujícího útoku na hradiště někdy na počátku 10. stol. pomocí moderních metod C^{14} datování kostí.

Přítomnost rozptýlených hrobů mimo prokazatelná pohřebišť byla postupně zjišťována prakticky ve všech areálech hradiště zkoumaných během dosavadních 55 výzkumných sezon. Od počátku typická orientace odborného zájmu mikulčického výzkumu na exkluzivní nálezy z bohatých přikostelních nekropolí ponechávala zájem o takové hroby stranou, a to jak z archeologického, tak z antropologického hlediska. Postupně se ukázalo, že velké množství těchto pohřbů je velmi mělkých, chudých, často zcela bez hrobové výbavy, uložených stratigraficky v nejmladším, tzv. zánikovém horizontu mikulčického hradiště (celkové vyhodnocení tohoto horizontu dosud nebylo učiněno, blíže k tomuto tématu viz Mazuch 2009). Zmiňovaný problém můžeme sledovat jak v rovině vertikální, kdy by šlo o odlišení nejmladšího horizontu pohřbů (při sledování relativní hloubky uložených koster ve vztahu k tehdejší úrovni sídlení), tak v rovině horizontální, ve snaze o rozpoznání hranic hřbitovů, tedy případného přesahu mladších hrobů přes původně vymezený okraj pohřebišť, či naopak o jejich respektování.

Tento problém je možné ve všech přednesených směrech konkrétně představit na příkladě situace jihovýchodně od severozápadní brány mikulčické akropole, resp. severozápadně od III. kostela. Zde bylo na přelomu 60. a 70. let odhaleno sídliště s podlahovými písčivými úpravami (viz obr. 3; k tomuto areálu např. Poláček, Marek 2005, 189 s lit.; Mazuch 2003; Mazuch v tisku b). Mezi sídlištními objekty jen v ploše Z1969-I bylo rozeseto 24 pohřbů v úrovni korespondující s podlahami a destruktivním horizontem (lokalizace hrobů vzhledem k sídlištním strukturám viz Poláček, Marek 2005, 192, 193, obr. 181, 182). Ten je z hlediska materiální náplně jednoznačně velkomoravský a je charakterizován převahou keramiky mikulčického okruhu, jejíž výroba a užívání spadá do vrcholné fáze velkomoravského období, tedy na konec 9. a přelom 9. a 10. stol. (k pojmu Macháček 2001, 247; vymezení viz Mazuch 2009). Stejná situace, podpořená podrobnějším stratigrafickým pozorováním, v němž jsou na rozdíl od starších mikulčických výzkumů exaktněji vztaženy artefakty k příslušným kontextům, byla zjištěna i v sousední sondě Z2002-I (Mazuch 2003). Toto sídliště leželo bezprostředně v sousedství hřbitova náležejícího ke III. kostelu, a mělo dokonce podle všeho vlastní vchod do tohoto pohřebního areálu (lit. viz výše). Zemřelí ve zmiňovaných hrobech leželi podle dokumentované nálezové situace (podobně jako v případě severního podhradí) téměř na tehdejšímu povrchu (16 pohřbů patrně v klasické poloze natažených koster na zádech; 2 pohřby v nerituální poloze a 6 koster podle dokumentace

Obr. 3. Mikulčice-Valy, areál akropole. Pohled na sídliště s pohřby v západní části akropole v prostoru mezi II. kostelem, severozápadní bránou, opevněním a III. kostelem. Legenda: 1 – předpokládaný rozsah sídliště, 2 – severozápadní brána akropole, 3 – průběh ohrazení pohřebního areálu okolo III. kostela se vstupem do prostoru sídliště.

Fig. 3. Mikulčice-Valy, area "acropolis". A settlement north-western from church No. III. Legend: 1 – Supposed size of settlement, 2 – northwestern gate of "acropolis", 3 – Course of the cemetery enclosure of church No. III with entrance to the area of the settlement.

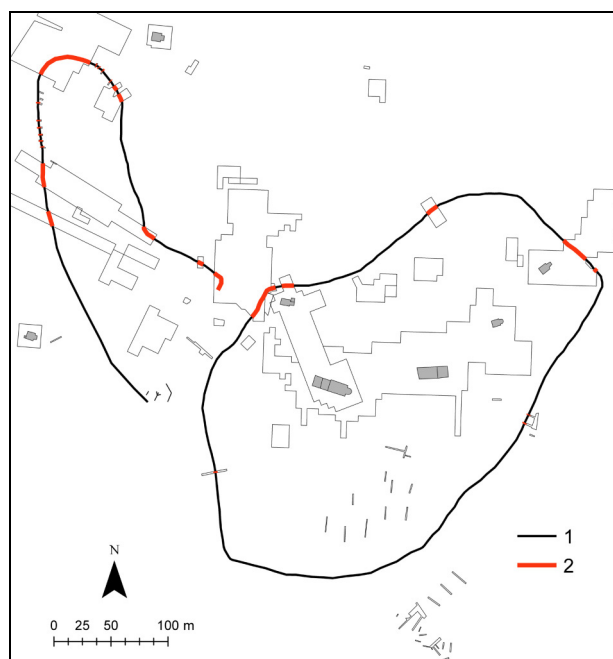
s těžko rozpoznanou polohou, nejspíše také nerituální), popř. se jednalo o extrémně mělké hroby jak dospělých (9), tak dětí (15 hrobů), nepravidelně rozmístěné mezi sídlištními objekty. Několik pohřbů, zdánlivě hlubších, se však vesměs druhotně propadlo do starších objektů. Několik metrů odsud přitom podle všeho existovalo funkční regulérní pohřebiště.

Stejně jako v případě severního podhradí ukazují všechny indicie na velkomoravské stáří, na nestandardní mělké hroby či pohřby prakticky bez hrobových jam se smíšenou biologickou i věkovou skladbou. Obyvatelé tohoto sídliště se zvláštním vstupem do pohřebního areálu III. kostela, bezpochyby křesťané, by podle předpokladu o zvláštním sociokulturním jevu ve spojitosti s hroby na sídlištních pohřbívali své mrtvé několik metrů od regulérního pohřebiště, prakticky na úrovni tehdejšího "života" přímo v sídlištních objektech funkčního sídliště nebo mezi nimi. Tato představa je podle našeho názoru velmi nepravděpodobná. Na tomto místě je třeba připomenout starší hypotézu, vztahující se k popisovanému areálu, o specifickém odděleném sídlištní určité zvláštní komunity, které obsahovalo i hroby, mezi nimiž měl figurovat dokonce hrob (snad přímo) jedince maďarského původu. Tato hypotéza se na základě mylné informace Z. Klanici (1985a, 119) o údajně "hrobovém" původu italských brakteátových mincí z konce 9. stol. z výzkumu Z 1969-I bohužel stala základem, na němž jsou postaveny další zásadní historické interpretace (např. především Třeštlík 1987, 33–34). Vedle toho, že pohřby v tomto areálu nejsou faktickými hroby, jak jsme se snažili představit výše, je důležité, že nelze prokázat příslušnost zmi-

ňovaných mincí k žádnému z těchto hrobů (k tomu podrobněji Mazuch 2003; Mazuch v tisku b s lit.).

Z. Klanica hovoří o "skupině hrobů zjevně vyčleněných z komunity pohřbívací u baziliky" a dále píše, že "s uvedenými vyčleněnými hroby souvisejí nálezy italských mincí...". Má jít o "skupinu lidí, která byla z určitých důvodů nucena pohřbívat mimo ohrazené pohřebiště v okolí církevní stavby". Taková je tedy původní "vědecká" argumentace, z níž vycházejí další autoři ("zjevně vyčleněných" – jak?; hroby s mincemi "souvisejí" – jak?; komunita byla "z určitých důvodů" nucena – jakých?). Následné vývoje D. Třeštlíka (1987, 33 spolu s vývojem interpretace, sledovatelným především v poznámkách č. 40 a 48 na str. 51, 52), který už nepochybuje o hrobu starého Maďara, ačkoliv vychází pouze z předešlého popisu Z. Klanici, jsou typickou ukázkou "metod" historické či archeologické interpretace (korunované ještě v tomto kontextu zvláště vyznívající poznámkou č. 49 směrem k archeologii), které pracují s předpoklady, jež jsou již v základu mylné a které se dále jaksi samovolně rozvíjejí a jsou bohužel následně citovány dalšími badateli (srov. Mazuch v tisku b).

Podobně vyhlížející mělké a stratigraficky nejmladší hroby jsou přítomny i v jiných částech akropole, jedná se však pouze o situace útržkovitě zachované před recentní orbou v místech, kde se svrchní vrstvy propadají do starších objektů, popř. v místech nacházejících se dále od vyvýšeného, a tudíž nejvíce orbou narušeného středu akropole. Stratigrafie bližší opevnění je úplnější a nepostrádá v rámci velkomoravského vývoje nejmladší kontexty. Skupina takových pohřbů byla např. odkryta i nedaleko předešlé výše popisované situace, propadená do mělkého záasy příkopu nejasné funkce (viz Mazuch 2003; v případě hrobů a příkopu jde bezpochyby o chronologicky zcela rozdílné horizonty) na jihozápadním okraji regulérního pohřebiště u III. kostela (plocha Z 1970-I a Z 1971-I, celková situace dosud nevyhodnocených výzkumů – viz alespoň Poláček, Marek 2005, 202–203; 211–212). Je zcela jasné, že hroby překračovaly vnější obrysy příkopu, avšak byly postupně ničeny zemědělskou činností. Rozsah takovýchto skupin hrobů a jejich množství je však právě vzhledem k již zmiňovaným postdepozičním procesům v centrální části hradiště v podstatě nerekonstruovatelný. Ve zmiňované sondě Z 2002 I, ale i v ploše Z 1969-I se ukázal poměrně jasně stratigrafický předěl mezi prostorem patřícím pohřebišti (s jednolitou mocnou humózní vrstvou) a sídlištním vně ohrazením sakrálního prostoru. Na příkostelních hřbitovech lze jen s obtížemi rozpoznat takovou hranici, neboť ve starších velkoplošných výzkumech z padesátých let nebyla pečlivě sledována a dokumentována celá nálezová situace (ná vaznost na sídlištní struktury, resp. podrobné sledování jakýchkoliv archeologických objektů kromě hrobů, a to jak ve vertikálně, tak v horizontálně stratigrafickém smyslu). Některé hroby tak prostorově mohou nebo nemusí souviset s pohřebištním; otázky případných ohrazení pohřebních areálů či rozpoznání celkové prostorové strukturalizace akropole v chronologicky souhlasných horizontech nebyly dosud exaktně, konkrétně a dostatečně archeologicky řešeny. Celý problém je ještě komplikován možností, že určitá část pohřbů může být odrazem právě po-

Obr. 4. Mikulčice-Valy. Znázornění dosud prozkoumaných úseků hradby. 1 – průběh opevnění, 2 – prozkoumané úseky hradby.

Fig. 4. Mikulčice-Valy. Grafic representation of so-far excavated parts of fortification. 1 – Course of fortification, 2 – Excavated parts.

sledního násilného útoku na hradiště, tedy např. pohřbů obětí tak, jak bylo naznačeno výše v případě severního podhradí nebo jak se ukazuje na příkladu nepietně uložených kosterních pozůstatků v prostoru různých úseků opevnění mikulčického hradiště.

2.3 Kosterní pozůstatky v prostoru opevnění

Nastíněný obraz o násilném zániku hradiště a patrně totálním kolapsu jeho funkce, vedoucím snad k dočasnému přerušení sídlení na této lokalitě, podporují i další opakovaně odkryté doklady provizorních hrobů, či spíše kosterních pozůstatků mrtvých ponechaných bez pietního pohřbu v okolí nebo přímo na opevnění mikulčického hradiště. Jejich poloha a stratigrafické umístění svědčí o poslední neúspěšné obraně velkomoravského hradiště a především o jasném ukončení jeho existence jako takového, neboť mrtví fakticky nejsou pohřbeni a leží přímo na tehdejšímu povrchu (přímo na koruně hradby, v destrukci, popř. z vnější či vnitřní strany opevnění – po procesu archeologizace tělesa hradby tedy pod jejími destrukčními vrstvami). Ačkoliv na první pohled jde o "hroby" v relativně velkých hloubkách, je třeba vzít v případě reliktní opevnění v potaz svažitost terénu a mohutnost destrukce jílového tělesa hradby, která tyto zemřelé v mnoha případech překrývá. Dokumentace těchto hrobů není bohužel vždy úplná (patrně z důvodů přílišné orientace na odkrývání reliktní opevnění) a po požáru mikulčického pracoviště, kdy skončila v ohni originální dokumentace a evidenční knihy, navíc některé detailní informace nenávratně zmizely. Přesto lze z dostupných dat vyvodit některé obecné charakteristiky.

I když výzkumů, při nichž došlo i k zásahu do prostoru valu (tedy pod destrukci opevnění velkomoravského hradu, ať už z vnitřní či vnější strany), nebylo příliš a tyto zkoumané úseky tvoří pouze asi 14% celkového obvodu opevnění akropole a předhradí (viz obr. 4), byly výše zmiňované kostry zachyceny téměř ve všech případech. Již při výzkumu okolí druhého kostela se severně od stavby byly přímo na koruně destrukce hradby odkryty 4 hroby (č. 40–42, 262). Dále šlo v případě akropole o výzkum Z1977-81 v okolí severovýchodní brány s hroby 1491, 1499 vně opevnění a 1472 a 1511 přímo u západního vnitřního rohu brány a o řez valem R1963-64 s hroby 789 až 793. Při výzkumech zaniklých kostry a přilehlého opevnění šlo v případě plochy K1966-68 o hroby 864, 865, 866, 869, 883, 982 v blízkosti severozápadní brány na předhradí, v ploše K1972-75 u východního rohu opevnění předhradí pak o hroby 1273, 1274, 1277. Opevnění předhradí bylo výzkumem proříznuto ještě v plochách P1963-64 (hroby 795–797, 801–803), kde se vůbec poprvé podařilo prokázat jeho existenci v severozápadní části zkoumané plochy, a P1966-67 (kostry 863, 882, 884) – lokalizace koster vzhledem k průběhu opevnění viz Poláček, Marek 2005 v příslušných kapitolách jednotlivých zmiňovaných ploch; z kapacitních důvodů nebyly tyto celkové plány přejaty do předkládaného příspěvku.

Celkově bylo tedy bezprostředně v nejbližším okolí mikulčického opevnění či přímo na jeho destrukci odkryto 30 kosterních pozůstatků. Z dokumentace však vyplývá, že vedle číslovaných koster byla občas, především na destrukci hradby nebo v ní, nacházena torza koster, resp. jen jednotlivé lidské kosti, které však nebyly evidovány; počet mrtvých nepohřbených jedinců byl tudíž ještě o něco vyšší.

Jestliže max. 14% prozkoumaného obvodu opevnění čítalo právě zmiňovaných 30 odkrytých, výše uvedeným způsobem charakteristických koster, můžeme analogicky předpokládat až dvě stovky zemřelých v prostoru hradeb mikulčického velkomoravského centra. Doklady pietního pohřbu, alespoň co do typické natažené polohy na zádech, bylo možno sledovat patrně až u 13 jedinců, 6 koster leželo v různých nerituálních polohách (na boku, skrčené, na břichu). U 11 kosterních pozůstatků nešlo polohu pro jejich torzovitost zjistit vůbec (nejčastěji z pochopitelných důvodů u hrobů dětských, a to v 8 případech). Důležitým svědectvím by bylo antropologické vyhodnocení kosterních pozůstatků v prostoru mikulčického opevnění, které však doposud i vzhledem k obrovskému počtu mikulčických hrobů nebylo provedeno. Přednost v minulosti dostávaly kosterní pozůstatky jedinců pohřbených na příkostelních hřbitovech. Podobně antropologicky nezhodnocené tedy zůstávají i další kostry ležící mimo tato pohřbiště v sídlištních strukturách a spadající tak pod téma tohoto příspěvku (ke stavu antropologického vyhodnocení mikulčických hrobů viz přehled v Poláček 2008, 32, tab. 2 – vyjma hrobů v menších skupinách či hrobů rozptýlených).

Na více kosterních pozůstatcích je patrna jejich neúplnost či zcela neanatomické uložení některých částí, svědčící o dlouhodobějším umístění v otevřeném prostoru. Nejmarkantnějším případem je kostra 1499 z vý-

zkumu Z1977-81, ležící na koruně opevnění, jejíž lebka se po zetlení těla skutálela po svahu až k nohám (absolutní výškový rozdíl mezi krčnými obratli a lebku u nohou činí asi 65 cm). Z hlediska interpretace zmiňovaného jevu je třeba připomenout, při absenci antropologické analýzy, alespoň základní věkovou skladbu těchto zemřelých. Vzhledem k zastoupení 14 dětských koster (od malých dětí až po mladistvé, jedná se tedy téměř o celou polovinu všech koster v prostoru opevnění) zřejmě nemohlo jít jen o obránce hradeb. Skutečný průběh útoku na hradiště, jednotlivé obrazy bitvy, násilí a neštěstí mohou zanechat rozličné nebo vůbec žádné archeologické stopy a pokus o rekonstrukci takových konkrétních jevů je v rovině archeologické, resp. vědecké interpretace patrně jen těžko možný.

Dosavadní absence podrobného stratigrafického hodnocení opevněných areálů mikulčického hradiště a ztráta soupisu všech mikulčických hrobových celků, jenž byl zničen při požáru mikulčické archeologické základny v roce 2007, neumožňuje detailní a plnohodnotné posouzení všech skupin hrobů nacházejících se mimo jednoznačně definovaná mikulčická pohřebiště, popř. kvantitativní vyjádření poměru výše zmiňovaných nestandardních pohřbů ze sídlištních situací k regulérním hlubším hrobům s hrobovou jámou. Přesto se již při zběžném pohledu na celý problém domníváme, že minimálně v případě mikulčického velkomoravského mocenského centra nejde ve většině případů pohřbů v sídlištních situacích o přirozený specifický, kulturně sociální jev. Podle vzpomínutých dokladů jde navíc o pohřby stratigraficky odpovídající velkomoravskému období. Zdá se tedy, že může jít nejspíše o doklady náhlého, silného a patrně zničujícího útoku, jenž měl za následek značné ztráty na životech a nejspíše i konec faktického fungování tohoto hradiště jako jednoho ze zásadních center moci, v podstatě determinujících existenci celého velkomoravského státu.

Nejkomplikovanějším příkladem možností archeologických interpretací a hranic našich představ o funkci jednotlivých areálů a vztahu profánního a sakrálního prostoru se jeví být stratigrafická situace v areálu "Těšického lesa" na tzv. Kostelci, projevující se několikanásobnou změnou sídelní kvality. Tyto změny jsou opakovaně doloženy terénním výzkumem. Je tudíž nutné představit všechny možnosti, které mohou tento dosud nepřilíš frekventovaný jev projevující se na centrální raněstředověké lokalitě vysvětlit.

3. „Pohřebiště“ na sídlišti nebo „sídliště“ na pohřebišti?

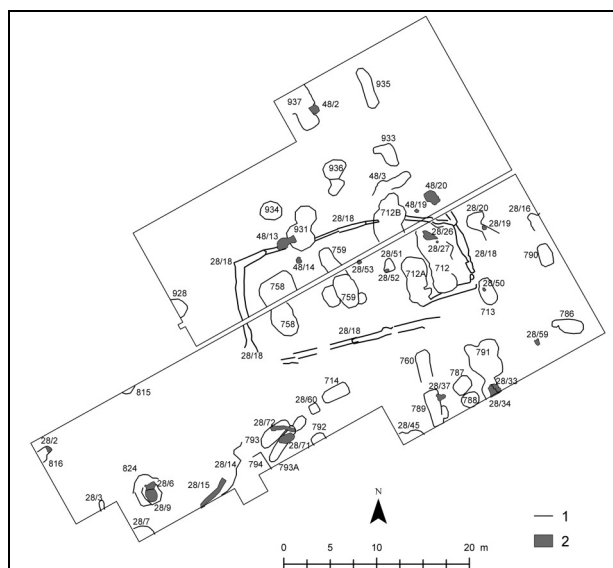
Ve druhé části práce zaměříme pozornost na prostor ležící severovýchodně od opevněné akropole, označovaný v současnosti jako „Těšický les“ (Poláček, Mazuch, Hladík, Bartošková 2007, obr. 2). V prostoru „Těšického lesa“ probíhal dlouhodobý terénní výzkum. V současnosti se snažíme o co nejkomplexnější teoretické zpracování tohoto areálu (Hladík 2008; Hladík v tisku a; Hladík v tisku b; metodika revizního zpracování starých výzkumů a teoretického vyhodnocení pramenů viz Hladík v tisku b).

Následující část práce představuje jeden z výstupů této snahy, přičemž chceme poukázat na konkrétní problém, se kterým jsme se setkali při pokusech o interpretaci odkrytých archeologických pramenů. Úspěšnost jeho řešení v tomto případě do značné míry determinuje relevantnost všech interpretací. Problém, kterému se budeme v následující části práce věnovat, asi nejlépe osvětlíme až přímo na příkladech konkrétních nálezových situací. Zjednodušeně však můžeme představit, že naší snahou bude představit možnosti interpretací takových nálezových situací, kdy archeologické prameny dokládají opakované střídání obytných a pohřebních komponentů. Před dalším rozvinutím našich úvah považujeme za důležité zdůraznit skutečnost, že pojednávané prameny už byly v minulosti publikované a interpretované (přehled s lit. viz Hladík v tisku a; Kavánová 1999; Klanica 1985b). Revizní zpracování diskutovaných výzkumů (plochy T 1969–71 T 1975–76) však ukázalo neudržitelnost v minulosti vyslovených interpretací (viz Hladík v tisku a). Právě tento rozpor, tedy diametrálně odlišná interpretace týchž archeologických pramenů, nás přivedl k diskutovanému problému. V závěru jedné z prací, ve kterých komplexněji pojednáváme o vývoji osídlení v areálu „Těšického lesa“ v raném středověku, jsme předznamenali tři možné alternativy vysvětlení uvedené situace (Hladík v tisku b).

1. Interpretace je postavená na špatné metodice nebo je dobrá metodika aplikovaná nesprávně.
2. Rozdílné interpretace jsme dosáhli použitím rozdílné metodiky. Rozdílnost metodických přístupů je v rámci vědecké praxe normální věc. Je ale možné takovým způsobem zdůvodnit diskutovanou situaci?
3. Možnost interpretace je přímo úměrná velikosti informačního potenciálu pramene. V našem případě můžeme předpokládat, že informační potenciál pramenů je tak malý, že jej neumíme interpretovat v pojmech živé kultury, a tak budujeme jen nepodložené konstrukce.

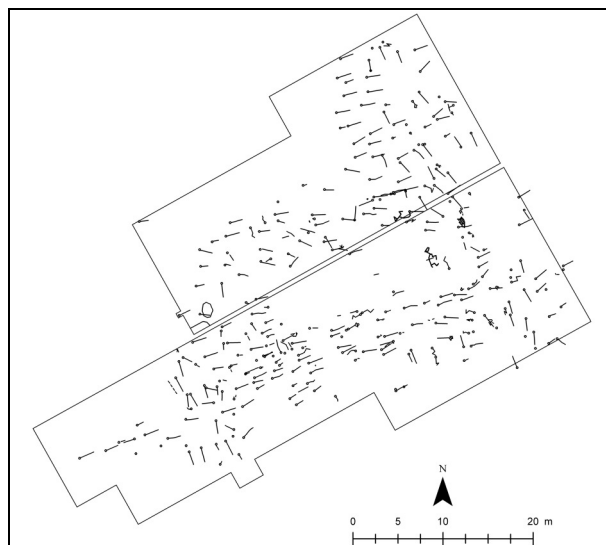
Právě třetí z uvedených možností představuje problém, na který bychom rádi upozornili v souvislosti s konkrétní nálezovou situací objevenou v poloze „Kostelec“ v areálu „Těšického lesa“. Ve skupině nemovitých nálezů se tu nacházely kromě kulturní vrstvy dvě hlavní složky: pozůstatky po sídlištních aktivitách (66 objektů) a pozůstatky po funerálních aktivitách (313 hrobů) (obr. 5, obr. 6) – metodika interpretace a kvantifikace kontextů viz Hladík v tisku b.

Kdybychom interpretovali oba dva uvedené komponenty samostatně, měli bychom před sebou pozůstatky poměrně velkého sídliště a podobně i pohřebiště. Na relativně malém prostoru (bylo prozkoumáno cca 1633 m²) se tedy kumuluje výrazné osídlení. Při studiu prostorových vztahů, zachycených a zdokumentovaných kontextů, však často pozorujeme jejich několikanásobné stratigrafické vrstvení. Jde tedy o vícenásobné střídání horizontů osídlení (obr. 7). Mocnost vrstev (uloženin), ve kterých se tyto archeologické struktury nacházely, čítala jen několik desítek centimetrů. Jednotlivé kontexty se navzájem porušovaly, ležely přímo na sobě nebo jen několik centimetrů

Obr. 5. Mikulčice-Valy, areál „Těšický les“, poloha „Kostelec“, výzkumy T 1968–71, T 1975–76. Celkový plán sídlištních objektů. Legenda: 1 – zahloubené sídlištní objekty (jámy), 2 – nezahloubené sídlištní objekty (prvky).

Fig. 5. Mikulčice-Valy, area „Těšický les“, part „Kostelec“, excavation T 1968–71, T 1975–76.

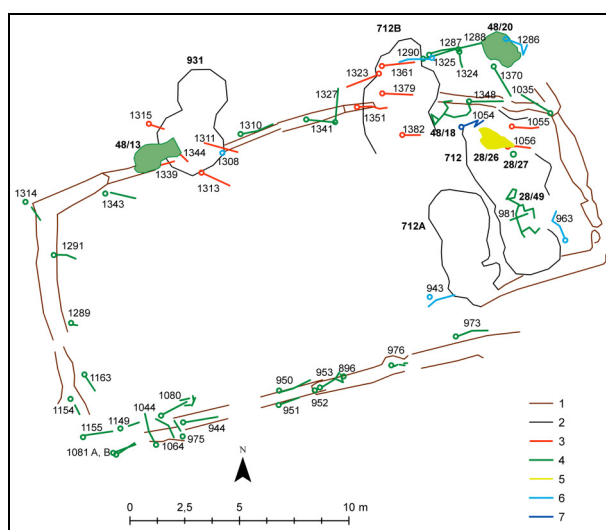
Obr. 6. Mikulčice-Valy, areál „Těšický les“, poloha „Kostelec“, výzkumy T 1968–71, T 1975–76. Celkový plán hrobů.

Fig. 6. Mikulčice-Valy, area „Těšický les“, part „Kostelec“, excavations T 1968–71, T 1975–76. Overall scheme of graves.

Obr. 7. Mikulčice-Valy, areál „Těšický les“, poloha „Kostelec“, výzkumy T 1968–71, T 1975–76. Celkový plán výzkumu. Legenda: 1 – hroby, 2 – zahloubené sídlištní objekty (jámy), 3 – nezahloubené sídlištní objekty (prvky), 4 – recentní sondy.

Fig. 7. Mikulčice-Valy, area „Těšický les“, part „Kostelec“, excavations T 1968–71, T 1975–76. Overall scheme of excavation. Legend: 1 – graves, 2 – pits, 3 – nonsunken settlement features, 4 – recent trenches.

Obr. 8. Mikulčice-Valy, areál „Těšický les“, poloha „Kostelec“, výzkumy T 1968–71 a T 1975–76. Celkový plán náleзовé situace v okolí objektu 28/18. Barevně odlišené horizonty relativní chronologie. Legenda: 1 – H1, 2 – H2, 3 – H3, 4 – kontexty mladší jako H1, 5 – H4, 6 – H5?, 7 – H5.

Fig. 8. Mikulčice-Valy, area „Těšický les“, part „Kostelec“, excavations T 1968–71, T 1975–76. Overall scheme of field situation around feature 28/18. Coloured distinction of relative chronology horizons. Legend: 1 – H1, 2 – H2, 3 – H3, 4 – contexts younger than H1, 5 – H4, 6 – H5?, 7 – H5.

nad sebou. Celkově jsme tedy na základě přímých stratigrafických vztahů schopni vyčlenit pět odlišných horizontů, přičemž střídání aktivit probíhalo od stratigraficky nejstarších kontextů následovně: H1 – sídlištní objekty, H2 – sídlištní objekty, H3 – hroby, H4 – sídlištní objekty, H5 – hroby (ke způsobu vyčlenění horizontů a k problematice definování jejich náplně viz Hladík v tisku b).

Takovou kompletní stratigrafickou sekvenci se podařilo zdokumentovat ve čtvercích 30, 19 a 66 v okolí výrazného zahloubeného objektu č. 712 (obr. 8). Objekt 712 leží přibližně ve středu pohřebiště, na východním okraji prostoru, který je ohraničen kontextem 28/18. Na jižním okraji je jáma 712 v přímé superpozici s kontextem 28/18. Jáma 712 se nachází stratigraficky nad objektem 28/18 a je v přímé superpozici s pěti hroby (963, 981, 1055, 1056, 1054). Všechny hroby jsou mladší než zahloubený objekt 712. Do výplně objektu 712 se v jižní části propadá kostra koně PR 28/49. Na této kostře leží lidské nohy (HR 981). V severní části jámy 712 je zdokumentovaná vícenásobná superpozice sídlištních objektů a hrobů. Nejstarším prvkem je zahloubený objekt 712. Velký počet mladších zásahů a kvalita terénní dokumentace neumožňují stanovit přesnou severní a severozápadní hranici jámy 712. Při severním okraji této jámy neumíme určit ani vztah jámy 712 a kontextu 28/18. Stratigraficky nad severním okrajem jámy 712 leží hroby 1055, 1056 a 1054. Hroby 1054 a 1056 jsou v přímém stratigrafickém vztahu k pískové úpravě (PR 28/26), která leží nad výplní jámy 712. Hrob 1056 se nachází pod pískovou vrstvou (28/26) a hrob 1054 leží na stejné úrovni jako písková vrstva (28/26).

Popsaná stratigrafická situace vede k následujícím závěrům. Nejstaršími strukturami v popisovaném prostoru jsou dva sídlištní objekty. Nejstarší je kontext 28/18 (H1), který je částečně porušený mladší jámou 712 (H2). Pravděpodobně po zániku funkce nejstarších sídlištních objektů byl prostor využitý k pohřebním účelům. Nad jámou 712 se nachází hroby 963, 981, 1055, 1056 (H3). Jako relativně nejmladší se ve vztahu k těmto hrobům a sídlištním objektům jeví písková úprava (vrstva) 28/26 (H4), která se rozkládá nad hroby 1055 a 1056 a nad výplní jámy 712. Hrob 1054 se nachází na stejné úrovni jako písková vrstva. Hrob 1054 (H5) leží nad severním okrajem jámy 712 a je mladší než písková úprava 28/26.

Na základě stratigrafie můžeme asi bez větších problémů vyslovit předpoklad, že uvedené počty hrobů a sídlištních objektů jsou důsledkem dlouhodobějšího osídlení, a nejsou tedy všechny současné. Druhý předpoklad, který můžeme s určitou mírou nejistoty vyslovit, se týká absolutního datování odkrytých kontextů. Na základě hmotné kultury datujeme uvedené horizonty do 9., resp. první poloviny 10. století. Míra dochování pramenů nám však v tomto případě neumožňuje přesně vymezit náplň rozpoznávaných horizontů. Představená stratigrafická sekvence, ale i další příklady přímé stratigrafie odkryté na ploše (viz Hladík 2008) jednoznačně dokládají střídání sídlištních a pohřebních aktivit. Kontexty náležející konkrétním stanoveným horizontům jsou poměrně charakteristickými reprezentanty náplně jednotlivých horizontů chronologických. Jejich přiřazení do těchto horizontů umožňuje přímo nálezková situace – přímé stratigrafické vztahy.

Uvedené náplně horizontů nepovažujeme za uzavřené. Například k H1 mohou náležet i hroby nebo k H3 zase sídlištní objekty. Velké množství kontextů nejsme schopni přiřadit s jistotou k žádnému horizontu.

Takto se dostáváme k samotnému meritu věci. Na poměrně malé ploše máme doloženou vícenásobnou změnu funkce prostoru (sídliště? versus pohřebiště? – profanum? versus sacrum?). Pokud bychom vycházeli z dosud obecně přijímaného absolutního datování hmotné kultury, odehrála by se tato změna jen v průběhu několika desítek (či okolo 100) let. Otázkou tedy zůstává, jak a či vůbec jsme schopni vysvětlit tento fenomén v pojmech živé kultury historické společnosti.

Autor výzkumu Z. Klanica a následně i B. Kavánová, která se první podrobněji zabývala sídlištními objekty na „Kostelci“ (Kavánová 1999; Klanica 1985b), vyčlenili na prozkoumané ploše též pět horizontů. Náplň těchto horizontů je však odlišná od horizontů, které jsme vydělili po revizním zpracování výzkumu. Rozdílnost interpretace se tedy projevila nejen ve funkčním interpretování některých kontextů, ale i v samotné relativní chronologii osídlení. Tento problém není třeba na tomto místě dále podrobněji řešit (k tomu viz Hladík v tisku b). Pro sledování nastíněné otázky postačí vzpomenout pouze tu skutečnost, že i tato rozdílná interpretace relativní chronologie osídlení hovoří o střídání horizontů sídlištních objektů a hrobů (Kavánová 1999, 107; Klanica 1985b, 534). Uvedení autoři ve svých pracích bez větší diskuse považují kontexty z jednotlivých horizontů za pozůstatky sídliště, případně pohřebiště a kultovní stavby. Posouvají se tedy do roviny interpretace v pojmech živé kultury. Takové vysvětlení však s ohledem na celou prozkoumanou nálezkovou situaci vyvolává především otázku, jestli je opravdu možné, aby v průběhu jen několika generací došlo k tak výrazné změně funkce sledovaného prostoru.

Při snaze o pochopení popisované nálezkové situace bychom si dále mohli vzít na pomoc teorii, která interpretuje skupiny hrobů na sídlištních v našem geografickém prostoru v raném středověku jako poměrně běžný kulturní fenomén (např. Hanuliak 2004, 60; jak bylo zmíněno výše, nejví se nám interpretace autora tak jednoznačná). S ohledem na kvantitu sídlištních objektů a hrobů a nemožnost zařazení všech kontextů do vyčleněných horizontů (jejichž důsledkem je fakt, že nejsme schopni jednoznačně potvrdit nebo vyvrátit současnost hrobů se sídlištními objekty) však s teorií, že jde o tzv. hroby na sídlištních, nemůžeme počítat. Není proto možné hovořit v tomto případě jen o hrobech rozptýlených v sídlištních areálech (takové příklady viz např. Hanuliak 2004, 60–61). Kdybychom navíc dále uvažovali v mezích uvedené hypotézy, s trochou nadsázky můžeme položit otázku, zda šlo o „hroby“ na sídlišti nebo šlo o „sídliště“ na pohřebišti a jak velké procento obyvatelstva by muselo být považováno za „rizikové jedince“.

V případě obou vysvětlení (kontinuální změna funkce prostoru – střídání sídliště a pohřebiště versus teorie o „běžnosti“ hrobů rozptýlených v sídlištních areálech) nemůžeme podle našeho názoru hovořit o kulturních fenoménech, ale o fenoménech pozorovaných v rovině empiricko-archeologické. Setkáváme se tu tedy se zaměřováním archeologických kategorií za kulturní.

Představenou nálezovou situací bychom mohli konečně vysvětlit jednoduše zdůrazněním adaptačního determinismu. To by v tomto případě znamenalo, že ke zvýšené koncentraci sídlištních i pohřebních aktivit na poměrně malém prostoru ve svrchní části pískové duny docházelo v důsledku nemožnosti využívání níže položených areálů v prostředí říční nivy. Osídlené mohly být jen vyvýšené polohy chráněné před záplavami. Jak dokládají nálezy z celého prostoru mikulčické aglomerace, vodní režim řeky Moravy sehrával opravdu významnou úlohu v životě raněstředověké společnosti. Náš předpoklad o snaze tehdejších obyvatel využívat (především z hlediska přírodních podmínek) nejvýhodnější místa pro všechny sídelní aktivity je zajisté správný. Otázkou však i v tomto případě zůstává pochopení způsobu využívání těchto poloh (strukturalizace a hierarchizace prostoru).

Dalším možným vysvětlením diskutované situace by bylo vzít v úvahu předpoklad, že mezi aktivitami, jejichž pozůstatky rozeznáváme v dnešní době jako horizonty hrobů a sídlištních objektů, existovaly v minulosti delší časové intervaly. Toto jednoduché vysvětlení však naráží na dnes obecně akceptované absolutní datování hmotné kultury, což nás přivádí k otázce, zda toto datování není alespoň zčásti mylné. Případ areálu Těšického lesa, kdy nad objekty s keramikou mikulčického okruhu (H4; tato keramika je představitelem nejmladšího velkomoravského osídlení mikulčického centra, viz výše) ještě leží horizont hrobů (H5), může být automaticky vzhledem k tamním sporadickým nálezům jednoznačně mladohradištní keramiky interpretován jako doklad povolkomoravského vývoje hradiště (onoho temného moravského 10. stol. (?), jež ve skutečnosti stále nedokážeme v hmotné kultuře příliš dobře odlišit). S ohledem na výsledky pozorování v severním podhradí bychom však s tímto soudem měli být velmi opatrní. Stratigraficky "nad" může logicky v některých případech znamenat rozdíl ne let, ale třeba jen měsíců, což nabourává v archeologii raného středověku stále bohužel velmi živou a běžnou představu o časově velmi vzdálených jevech. Z tohoto pohledu může zmiňovaný horizont hrobů stejně dobře představovat hromadné pohřbívání po násilném zásahu do života velkomoravského centra, či dokonce svědčit přímo o jeho náhlém zániku. Tyto hroby jsou – opět jako v předešlých případech – převážně mělčí, bez nálezů, některé nesou stopy absence pietního uložení, resp. typické polohy nataženého těla na zádech. Uložení a vzájemné prostorové vztahy některých koster poukazují dokonce na možnost existence hromadných pohřbů na této lokalitě. Velmi důležitými se v této souvislosti jeví antropologická vyhodnocení kosterních pozůstatků ve vztahu např. k stopám po násilné smrti jednotlivých zemřelých. Stratigrafická situace na Kostelci v "Těšickém lese", jež se projevuje oním zdánlivě nepochopitelným střídáním sídlištních a pohřebních aktivit, které se ukazují zvláštní jak z významového, tak chronologického hlediska, by se v tomto úhlu pohledu poněkud zjednodušila a v podstatě by se jaksí "vešla" i do stávajícího hrubého chronologického rámce.

4. Závěr

Uvedené příklady poukazují na nutnost důsledného rozlišování mezi archeologicko-empirickými fakty na jedné straně a kulturními fakty, které už nejsou archeologům přístupné, na straně druhé. Záměnu archeologických kategorií za kulturní můžeme považovat za jednu z prvotních příčin metodologických chyb a nedorozumění (srov. Wolf 2008, 128). Celé revizní zpracování výzkumů T 1968–71 a T 1975–75 potvrzuje platnost tvrzení, že naše poznatky o minulosti jsou výrazně omezené. A i přes naše snahy nejsme v mnoha případech schopni vyslovit relevantní interpretace. V závěru této práce proto považujeme za výstižné parafrázovat tvrzení L. Binforda a C. Renfrewa. Podle C. Renfrewa praktické omezení našich poznatků o minulosti spočívá na jedné straně v podstatě archeologických podkladů (kognitivní sféře) a na straně druhé (co zdůraňoval právě L. Binford) v naší metodologické naivitě v tom, že se nevyvíjí pravidla určující relevanci archeologických památek vzhledem ke tvrzením o procesech a událostech v minulosti (podle Renfrew 2009, 229). Ve světle těchto závěrů ukazuje revizní zpracování „starých“ výzkumů v prostoru raněstředověké opevněné aglomerace Mikulčice-Valy na nutnost získávání nových dat, jejichž kvalita bude odpovídat současným metodologickým požadavkům.

Literatura

- Hanuliak, M. 2004:** *Vel'komoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska*. Nitra.
- Hladík, M. 2008:** Mikulčice-Valy (okr. Hodonín). Plochy T 1968–71 a T 1975–76, areál „Kostelec“. Rkp. nálezové zprávy zatím bez č. j. Uloženo: Archiv AÚ AV ČR Brno, v. v. i. – Mikulčice.
- Hladík, M. v tisku a:** Die Frage der Existenz des hypothetischen Heiligtums in „Těšický les“ im Suburbium des Burgwalls von Mikulčice im 9. Jahrhundert. In: L. Poláček (ed.): *Internationale Tagungen in Mikulčice VIII*, Brno.
- Hladík, M. v tisku b:** Siedlungsentwicklung im Areal von „Těšický les“ im Suburbium des Burgwalls von Mikulčice (T 1968–71 a T 1975–76). In: L. Poláček *et al.*, *Das Suburbium des Burgwalls von Mikulčice, Studien zum Burgwall von Mikulčice IX*, Brno.
- Hladík, M., Mazuch, M., Poláček, L. 2008:** Das Suburbium des Burgwalls von Mikulčice und seine Bestellungen in der Struktur des Siedlungskomplexes. In: I. Boháčová, L. Poláček (eds.): *Burg-Vorburg-Suburbium. Zur Problematik der Nebennareale frühmittelalterlicher Zentren. Internationale Tagungen in Mikulčice VII*, Brno, 179–212.
- Kavánová, B. 1999:** Mikulčice – sídliště na "Klášteřisku". *Přehled výzkumů* 40, 65–125.
- Klanica, Z. 1985a:** Náboženství a kult, jejich odraz v archeologických pramenech. In: J. Poulik, B. Chropovský (eds.): *Velká Morava a počátky československé státnosti*, Praha-Bratislava, 107–139.
- Klanica, Z. 1985b:** Mikulčice-Klášteřisko. *Památky archeologické* 76, 474–539.

- Kouřil, P. 2003:** Staří Maďaři a Morava z pohledu archeologie. In: J. Klápště, E. Plešková, J. Žemlička (eds.): *Dějiny ve věku nejistot (Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka)*, Praha, 110–146.
- Kouřil, P. 2008:** Archeologické doklady nomádského vlivu a zásahu na území Moravy v závěru 9. a v 10. stol. In: T. Štefanovičová, D. Hulínek (eds.): *Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska*, Bratislava, 113–135.
- Macháček, J. 2001:** *Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely*. Brno.
- Mazuch, M. 2003:** Předstihový výzkum na tzv. „akropoli“ velkomoravského hradiště Mikulčice–„Valy“. *Přehled výzkumů* 44, 51–56.
- Mazuch, M. 2009:** Tzv. mladší velkomoravský horizont v Mikulčicích a otázka jeho poznání prostřednictvím studia keramických okruhů. Rkp. disertační práce. Uloženo: Archiv FF UK Praha.
- Mazuch, M. v tisku a:** Besiedlung des nördlichen Suburbiums des Burgwalls von Mikulčice (Flächen P1974–II und P2005). In: L. Poláček *et al.*: *Das Suburbium des Burgwalls von Mikulčice, Studien zum Burgwall von Mikulčice IX*, Brno.
- Mazuch, M. v tisku b:** Příspěvek k otázce násilného zániku velkomoravských mocenských center na počátku 10. stol. na dokladech z výzkumů severního podhradí hradiště Mikulčice–Valy. In: J. Doležel, M. Wihoda (eds.): *Sborník Pavlu Kouřilovi k 60. narozeninám*, Brno.
- Neustupný, E. 2007:** *Metoda archeologie*. Plzeň.
- Poláček, L. 1999:** Raná grafitová keramika a otázka osídlení Mikulčic v 10. století. *Archeologické rozhledy* 51, 740–759.
- Poláček, L. 2008:** Great Moravia, the Power Centre at Mikulčice and the Issue of the Socio-economic Structure. In: L. Poláček, P. Velemínský (eds.): *Studien zum Burgwall von Mikulčice VIII*, Brno, 11–44.
- Poláček, L., Marek, O. 2005:** Grundlagen der Topographie des Burgwalls von Mikulčice. Die Grabungsflächen 1954–1992. In: L. Poláček (ed.): *Studien zum Burgwall von Mikulčice VII*, Brno, 9–358.
- Poláček, L., Mazuch, M., Baxa, P. 2006:** Mikulčice–Kopčany. Stav a perspektivy výzkumu. *Archeologické rozhledy* 58, 623–642.
- Poláček, L., Mazuch, M., Hladík, M., Bartošková, A. 2007:** Stav a perspektivy výzkumu podhradí mikulčického hradiště. *Přehled výzkumů* 48, 119–142.
- Renfrew, C. 2009:** *Prehistória. Formovanie ľudskej mysle*. Bratislava.
- Třeštík, D. 1987:** Pád Velké Moravy. In: J. Žemlička (ed.): *Typologie raně feudálních slovanských států (Sborník příspěvků z mezinárodní konference k tématu "Vznik a rozvoj slovanských raně feudálních států a národností ve střední a jihovýchodní Evropě", konané ve dnech 18.–20. listopadu 1986 v Praze)*, Praha, 27–76.
- Wolf, O. 2008:** Antropologická krátkozrakost archeologie aneb poznámky k tématu, které „odvál čas“. *Archeologické rozhledy* 60, 127–135.

Resumé

Interpretations regarding the emergence of settlements within fortified early Medieval agglomerations are arguably a fundamental element in generating credible pictures of the past—the time when these fortified locations existed in the living cultural environment. In recent years, the Mikulčice exhibition at the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences, Brno, has focused on the emergence of residential areas in the castle surroundings in the Mikulčice agglomeration (Hladík, Mazuch, Poláček 2008; Poláček, Mazuch, Hladík, Bartošková 2007). Settlement in each of the precincts in the castle surroundings shows specific characteristics however, they also possess features in common. The objective of this work is to draw attention to specific issues, particularly those concerning the last step of archaeological methodology i.e. attempting to interpret discovered archaeological sources and linking them to the living culture, i.e. the historical society (see Neustupný 2007, 21). This article attempts to deal with all possible interpretations of the so-called burials in settlement situations. In all cases, these are examples that may be encountered in the area of the Great Moravian power centre in Mikulčice. We introduce several possible interpretations of these field situations with respect to the living culture. We consider (similarly to other researchers) the possibilities and difficulties with chronological, social, economic, political as well as symbolic interpretations of material sources (see e.g. Wolf 2008, 127–135).

Presence of graves at early Medieval settlements is most frequently interpreted as a cultural and social phenomenon; the claims that burials at Great Moravian settlements represent individuals from "risk groups" in the contemporary society range from basic general statements to unsubstantiated claims (Hanuliak 2004, 60). At the Mikulčice stronghold, in a clearly Great Moravian context, this phenomenon can be considered from several viewpoints.

The manifested connections between the Great Moravian settlement and burial components at the Mikulčice stronghold can be divided into two main problem areas. The first problem concerns the existence of the so-called irregular or non-standard graves in different settlement situations. It is further subdivided into three constitutive phenomena: 1) non-standard burials in settlement situations in the youngest (terminal) horizon of the fortified settlement; 2) stratigraphically youngest graves within regular church cemeteries, or on their fringes; 3) skeletal remains within the fortified areas.

Non-standard "graves" are defined as irreverent burials (orientation of the skeleton, stratigraphic positioning—e.g. in excavated pits), or burials showing pious handling of the deceased, but without detectable presence of burial pits. Extreme shallowness of the burials is typical—the skeletons are often found in a settlement horizon representing the final occupation phase. These burials are most frequently characterised by the absence of grave goods or, at most, with common personal possessions or objects of daily use (e.g. knives, etc.). Their existence can be explained in three ways: 1) a socio-cultural phenomenon;

2) a result of a catastrophe – a violent attack on a functioning Great Moravian power centre; 3) an archaeological manifestation of post-Great Moravian graves.

The second problem area involves the interpretation of stratigraphic sequences (alternating horizons of burials and settlement features) as a result of the changing nature of the settlement areas within the fortified settlement, in a short time period. The main question in this case is how, and if, we are able to explain this phenomenon in terms of the living culture of the historical society. That leads us to the question whether the existing chronology of early Medieval material culture is partially wrong.

All examples provided in this work demonstrate the necessity of carefully distinguishing between archaeological and empirical facts on the one hand, and cultural facts that are not available to archaeologists, on the other hand. Confusion of archaeological and cultural categories can be considered as one of the primary reasons for methodological errors and misunderstandings (see Wolf 2008, 128). In light of these conclusions, the revision of „old“ research in the area of early Medieval fortified agglomeration Mikulčice-Valy demonstrates the necessity for acquiring new data of a quality matching the current methodological requirements.